

MAHI NGĀTAHI, TUPU NGĀTAHI

He Pūrongo Aromātai mō ngā Kura Kaupapa Māori

POUTIRIA TE REO MAURIORA

MAHI NGĀTAHI, TUPU NGĀTAHI

Kei te pūtake o tēnei pūrongo, koia ko te whakaaro huritao tahi o ngā kura kaupapa Māori i whai wāhi mai, arā, ko te huarahi i whāia ā-whānau kura, ā-tangata takitahi hoki, he kōrero mō ngā wawata o te katoa i whakatinanahia ai ki te whakatūnga, te whakapakaritanga, me te tiaki tonu hoki o ō rātou ake kura, me ā rātou ake kaupapa.

E miramira ana a Poutiria Te Reo Mauriora i ngā āhuatanga kei te tūāpapa o te whakarotonga i te Mātauranga Rumaki Reo Māori, ā, e whakatutuki ai te Māori hei Māori anō ki te taumata angitu.

Ka whakatakoto tēnei aromātai i ngā whakaaturanga whai wheako e pā ana ki ngā raukura, ki ā rātou whakatutukitanga, ā, ka tautohu i ngā āhuatanga puta noa i tō rātou huarahi ako.

Ko *Mahi Ngātahi, Tupu Ngātahi* tētahi o ngā pūrongo e toru i te reo Māori me te reo Pākehā mō te whakarotonga o te Mātauranga Rumaki Reo Māori.

HE MIHI

Ka mihi a ERO ki ngā kura kaupapa Māori e ono i whai wāhi mai, ngā whānau o ngā kura, ngā taurira, ngā pouako me ngā kaiārahi. Ko te whakaae ki te tuari i tō koutou mātauranga me tō koutou mōhio he mea nui rawa atu i tēnei kaupapa. He māramatanga nui kua tau mai ki te tīma o ERO i ā koutou homaitanga hei whakatipu i tō mātou mōhio mō te whakarotonga mātauranga reo Māori puta noa i te motu, tēnā koutou.

Ngā kura i whai wāhi mai:

- ▲ Te Kura Kaupapa Māori o Hoani Waititi
- ▲ Te Kura Kaupapa Māori o Kawakawa mai Tawhiti
- ▲ Te Kura Kaupapa Māori o Ruamatā
- ▲ Te Kura Kaupapa Māori o Te Ara Hou
- ▲ Te Kura Kaupapa Māori o Te Rito
- ▲ Te Kura Kaupapa Māori o Te Waiū o Ngāti Porou

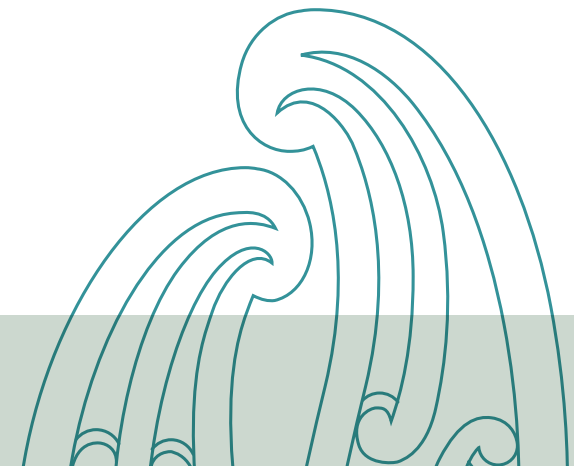
TE TIKANGA RANGAHAU

Kua whakawhanakehia e Te Tari Arotake Mātauranga he tukanga e whaiwāhi nui ai ki te āhua ake o ngā whakarotonga mātauranga a Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, a Ngā Kura ā-Iwi, a Ngā Kōhanga Reo hoki.

He uiui kanohi-ki-te-kanohi i ngā kura tonu, he hopunga kiriata o ngā kaumātua, ngā mātua, ngā raukura, ngā pouako me ngā kaiārahi hei kohinga raraunga i kohia ai i ngā kura kaupapa Māori.

Ka whakahaerehia ki ia kura, he kaupapa rangahau e aro ana ki ngā huarahi ako i whāia e ngā Raukura i te kāhui o te kōhanga reo, te puna reo rānei, te kura kaupapa Māori, me te wharekura e tū tahi ana i raro i te maru kotahi.

Nā ngā whānau o ngā kura kaupapa Māori ā rātou Raukura i kōwhiri hei māngai ki te whakamārama i ngā āhuatanga e poipoi ai i te angitu Māori i ngā kura.

WHAKATŪTURUHIA AI E NGĀ KURA KAUPAPA MĀORI AHO MATUA NGĀ TAIAO AKO E POIPOI ANA I TE ĀKONGA

Te Ira Tangata: Te Ora ā-Ngākau, ā-Tinana, ā-Wairua

... kāore he akoranga i tua atu kia rongo ai te tamaiti i te mauri o tērā wāhi, kia pā ōna ringa ki te oneone, ki te kirikiri o ngā whenuai takahia e ōna mātua tūpuna ... (Raukura – Ruamatā)

Mana Atua; ka tipu te mōhio o te ākonga ki ngā whakapono Māori me ngā uara Māori, ā, ka pupū ake ngā kare ā-roto o te rangimārie, te harikoa, me te aroha.

Whanaungatanga me te Whai Hononga; piri tahi ai te whānau, ā, ka whai wāhi atu ki te whakapakari i te oranga ā-ngākau, ā-wairua, ā-tinana hoki o ngā pouako me ngā ākonga.

Ko tā Te Aho Matua, he whakamana i te tangata, e kore e tāmi i te tangata. Ka whakamanahia tō whakapapa me tō whānau - kāhore e titiro noa ana ki te tangata kotahi, engari kē, ka whai wāhi atu te whānau katoa ki tēnei kaupapa. (Raukura - Hoani Waititi)

Rautaki Whakaako; arā noa atu ngā rautaki whakaako, rautaki ako ka whāia e ngā kura hei waihanga i tētahi taiao opeope, taiao whakaratarata e whai wāhi ai te katoa.

Kei te maumahara, i a au i te kura, te kaha o ngā hononga, me te hōhonu o ngā whakaaro e pā ana ki te ao Māori me Te Aho Matua. (Raukura – Te Ara Hou)

Nā te kaha o ō mātou kaiako ki te tautāwhi i a mātou, ki te whakaako i te reo Māori ki a mātou, ki te whakaako i ngā tikanga, i runga katoa i te ngākau aroha. I te korowaitia mātou ki te aroha me ōna hua katoa. (Raukura – Hoani Waititi)

Tikanga Māori; he rite tonu te whakarato a ngā kura i ngā mahi e whakatinana ana i ngā tikanga me ngā uaratanga Māori.

KA HUA MAI I TE KURA KAUPAPA MĀORI AHO MATUA, TE KOUNGA O NGĀ PUTANGA MĀTAURANGA.

MANA

MANA ATUA:

te mātau ki te whakapapa me te whai hononga ki ngā tikanga Māori me te mātauranga Māori.

MANA REO:

te ako mā te reo Māori anake me ngā tikanga.

MANA WHENUA:

ngā tātai hono me ngā uara, te whai hononga ki te taiao me te mōhio i ahu mai te tangata i hea.

MANA TUKUIHO:

ko Te Aho Mathua hei kaupapa e whakatūturu ana i te mātauranga o tuawhakarere, i te whakapono me ngā uaratanga o te ao Māori.

AKO

RAUTAKI WHAKAAKO:

te whānuitanga o ngā rautaki e poipoi ai i te ākongā.

RAUTAKI WHAKAAKO:

e whakatairanga ana i te hopu reo Māori me te matatau ki te reo.

KO TE MARAE HEI TAIAO AKO:

ko te marae hei taura here ki te whānau, ki te hapū me te iwi.

NGĀ HOROPAKI WHAKAAKO ME TE AKO:

te whānuitanga o ngā taiao hei kōkiri i ngā akoranga.

TIKANGA MĀORI

Arā noa atu ngā tikanga Māori i tautuhitia i roto i ngā kohinga raraunga.

Arā, ko te tuwhera o te ngākau, ko te wairua, ko te aroha, ko te wairua, ko te aroha, ko te manaaki, ko te mauritau, ko te karaia, ko te whakapapa, ko te tautoko me te mahi tahi.

KAWENGA

TE TUKUIHOTANGA I TĒTAHI REANGA KI;

ko ngā kaumātua, ko te whānau, ko te hapū me te iwi ngā tino puna mātauranga, ā, e whai wāhi nui ana ki te whakarauoratanga o te reo.

KAITIAKANGA:

ko te whai wāhi atu me te whai kawenga ki te reo Māori me ngā tikanga me te whakawhanake i te whai whakaaro nui ki te tiaki i te taiao, te whānau, te marae, te ahurea, me te mātauranga.

HE KAIĀRAHI O TE WHAKARAUORATANGA:

he māngai, he kaihuawaere hoki ngā kaiārahi mō ngā mahi e whakarauora ana i te reo.

TE WHĀNAU ME TE WHAI HONONGA

TE WHANAUNGATANGA ME TE WHAI HONONGA:

ko te whānau hei tino kaiārahi i roto i ngā Kura Kaupapa Māori Aho Matua; ko ngā hononga ki ngā whānau me te hapori whānui ka noho mātua rā ki te taiao ako e poipoi ai i te ākongā.

TE Ū A TE WHĀNAU:

he mea nui kia ū te whānau ki te reo Māori e mātua ora ai te reo Māori.

KO TE WHĀNAU HEI KAIHĀPAI MATUA:

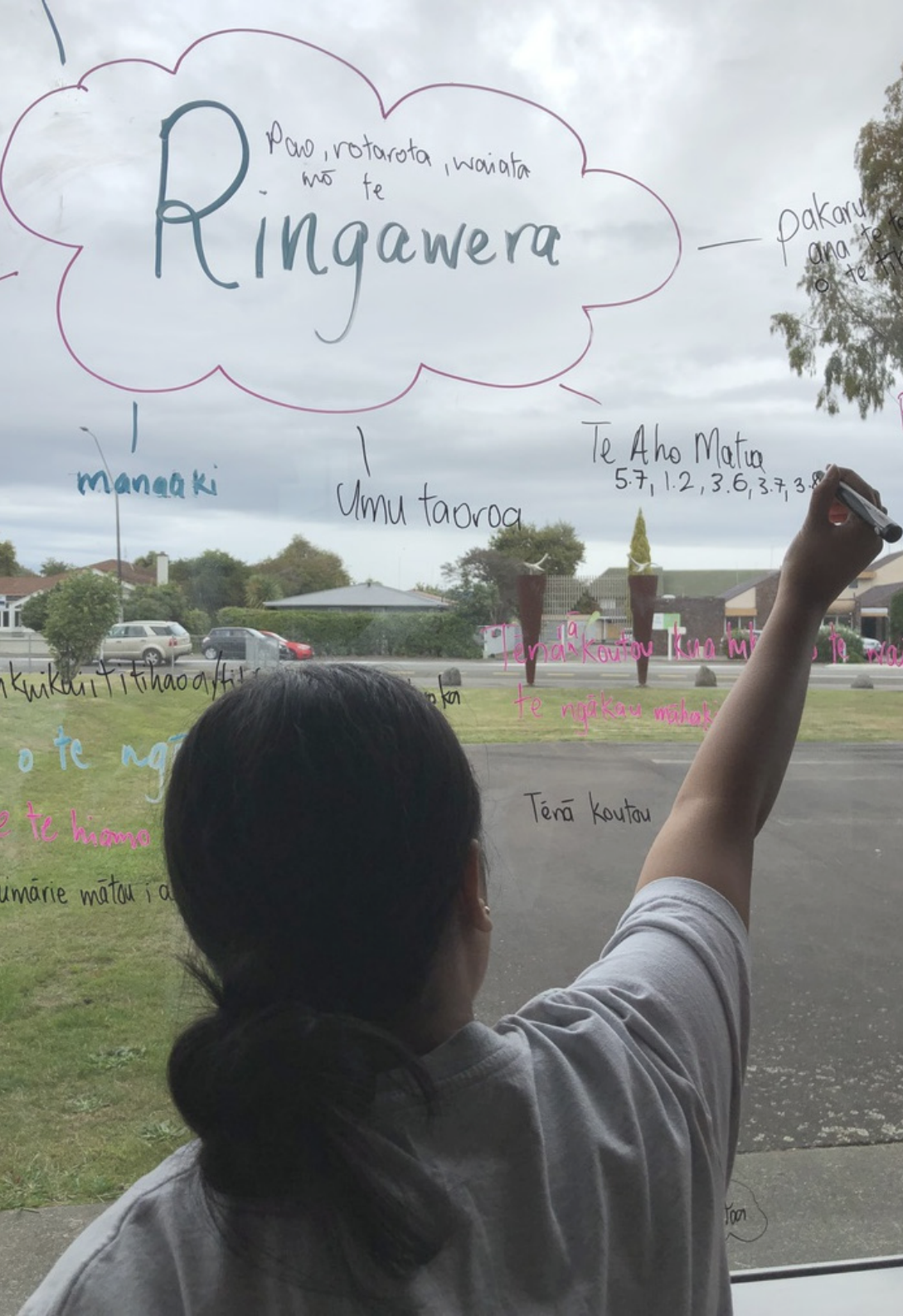
ko te whānau hei kaiārahi matua i ngā āhuatanga katoa o te kura, he pūkenga whāngai i te mātauranga.

TE WHAI HONONGA:

mātua rā ko te hono ki te hapori whānui – kia whai wāhi atu ai hoki ngā kura ki ngā hapori whānui.

WHĀNAU RINGA RAUPĀ:

te ū a te whānau ki te hāpai i te kura.

KA ĀTA HĀPAI TE KURA KAUPAPA MĀORI AHO MATUA I TE NOHO HUAREWA O NGĀ TAIĀO AKO

Te Reo: Te Mātauranga Rumaki Reo

Mana Reo; ka whakawhanakehia e te ākonga ngā pūkenga me ngā mōhiotanga o te mana Māori mā te rumakitanga ki te reo Māori me ngā tikanga Māori.

... nā tō rātau whakapono ki te reo, ki te kaupapa, me wā rātau āwangawanga, māharahara mō te oranga o te reo. I te āhua memeha, tapepe haere te reo i taua wā ki roto o Ruatōrea, otirā puta noa i te Tairāwhiti. (Raukura - Te Waiū)

Rautaki Whakaako; ka whakarite ngā kura kia whai wāhi ai ngā ākonga ki te hōhonutanga o ngā wheako ako mā te reo Māori.

Kikino kē atu; ehara ko te pukapuka noa iho te rauemi ako. Te huhua hoki o ngā akoranga ki runga i te marae me te toro ki te taiao. (Raukura - Kawakawa Mai Tawhiti)

Te Manawanui o te Whānau; titikaha ana te whānau ki te whakahaumanu i te reo Māori, e māori noa iho ai te kōrerorerotia o te reo i ia rā, i ia rā.

Ō mātau haerenga ki Taranaki, ki Matatā, ki Ōpōtiki, ka haere ā-whānau mātau ki roto i tō mātau wēne ana he waiata te mahi. Waiata i ngā waiata rerekē, waiata Māori anake i te mea kāore ia i whakaae kia whakarongo mātau ki ngā waiata Pākehā. (Raukura - Ruamatā)

KO TE WHAI WĀHI A NGĀ WHĀNAU, NGĀ HAPŪ, ME NGĀ IWI, KO TĀ RĀTOU AWEAWE, TĀ RĀTOU ĀRAHI HOKI ĒTAHI ĀHUATANGA NUI E WHAI PĀNGA ANA KI TE ANGITU O TE MĀTAURANGA KURA KAUPAPA MĀORI

Ngā Iwi: Whānau, Hapū, Iwi

... i takahi mātau i ngā tapuwae o Ihenga kia kite ai mātau i te tū āhua i noho ai rātau ... (Raukura – Ruamatā)

Mana Whenua; mātau ana te ākongā ki ōna tātai whakapapa, me ngā tūmanako, ngā wawata hoki o te whānau, te hapū, me te iwi.

Ko te whānau hei tino kaihāpai; ka aro nui ngā kura ki te tū o te whānau: hei kaiārahi, hei kaiwhakatau matua, hei tino puna mātauranga, hei pou tuarā matua, hei tino tauira, hei kaitautoko hoki e ū katoa ana ki te huarewatanga o te mātauranga Kura Kaupapa Māori Aho Matua.

... he nui ngā wa i kuhu ai ngā mātua me ngā whānau ki ngā kaupapa maha, mā ngā pakeke, ngā matua, ngā kaupapa e kawē pērā i ngā moe kura me ngā noho marae, ko rātau tērā e hāpai ana i ngā taha katoa, ngā taha whakahaere katoa, ngā taha manaaki. (Raukura - Te Rito)

Ko tō mātau karaehe pāngarau ko te wharenuī ... i te parani nei ngā mahi toi, i puta hoki ki te tiki harakeke ki te mahi raranga. Kārekau ā mātau rauemi i taua wā nō reira ko ō mātau tēpu ko te papa. (Raukura – Kawakawa Mai Tawhiti)

Ko te Marae hei taiao ako; ko te marae te tino taiao ako i tautuhitia, he taiao ako hirahira e ū ai te whanaungatanga.

Te tukuihotanga i tētahi reanga ki tētahi; ko ngā kaumātua ngā kaipupuri i te reo me te mātauranga. Me mātua whai wāhi rātau kia tuku iho ai.

... ki te whakaaro koe ki te kura, he tauira pai tērā ngā raukura kua hoki mai, ā, nō reira kua puta rātau ki te ao hurihuri, e whakaponono ana rātau ki te kura, ki te kaupapa. (Raukura – Kawakawa Mai Tawhiti)

... ka haere ki ngā tangihanga katoa o te takiwā, he mea whakaū ki roto i a mātau tēnei mea te haere ki te tuku i te rau aroha ki ngā whānau. (Raukura – Te Rito)

Whanaungatanga; ko ngā tino āhuatanga i tautuhitia e ngā kura: ko te mahi taahi, ko te whai hononga ki te hapori, ko te whanaungatanga me te whakawhanaunga hoki ki ngā marae.

Tikanga Māori; whai wāhi ai te whānau, te hapū me te iwi.

... he rā whakapaipai marae ... tīmata pea i reira te whāwhā atu ki ngā wāhi o te hapū, otirā, te marae. (Raukura – Kawakawa Mai Tawhiti)

HE HUA KA AWEAWETIA MŌ TE KATOA I TE KURA KAUPAPA MĀORI

Te Ao: He Hua Angitu mō te Katoa

Te Aho Matua; ko te tikanga whakaaro mātauranga o Te Aho Matua te tūāpapa o Ngā Kura Kaupapa Māori. E whakatakoto ana Te Aho Matua i ngā wāhanga e ono e āta poipoi ai i te ākonga.

... me tiaki tonu i te wairua hoki, koinā te painga o Te Aho Matua, otirā te kura kaupapa, taha tinana, taha wairua. (Raukura – Te Waiū)

Kaitiakitanga; ko te kaitiakitanga e kōrerotia nei he momo tiaki, he manaaki tae atu ki te tū hei kawau mārō mō te kaupapa.

Ka mihi tonu au ki te kaupapa o Te Aho Matua ... mō ngā tauira Māori ka puta i ngā kura kaupapa Māori he wā tōna kua takaia ki te korowai aroha, ki te korowai manaaki anō nei ko Te Aho Matua (Raukura – Te Rito)

Ko mātou ngā kaiako, mātou ngā kaitiaki o ngā poari, mātou te whānau, e tū katoa ana hei mātua mō ngā tamariki o tēnei wāhi. (Raukura – Hoani Waititi)

Te Whānau me te Whai Hononga; ko te marae te tino taiao ako i tautuhitia, he taiao ako hirahira e ū ai te whanaungatanga.

He kura marae ... i kaha mātou ki te tautoko i ngā huihuinga marae, ngā pōhiri ... i kaha ki te whāngai i ēra tikanga ki roto i a mātou te whakahaere i te marae, ngā mahi o muri, te tiaki i ō manuhiri me te tāpiri i ētahi o ngā mahi pāngarau, tuhituhi, pānui ... me te whakahāngai ki ngā āhuatanga o te marae. (Raukura – Hoani Waititi)

Ngā horopaki whakaako me ngā horopaki ako; me mātua whakaata te taiao ako i te "aroha ki te tamaiti", arā, me whai wāhi atu ngā ākonga ki te tangongitanga o ngā horopaki ako, tae atu ki te marae, me ngā taiao puta noa i te rohe, te motu, me te ao whānui.

... tō mātau waimarie hoki i torotoro mātau ki ngā taiao rerekē, te moana, te ngahere, ngā awa hei wheako ako mā mātau ngā tamariki nō reira tō mātau waimarie. (Raukura – Kawakawa Mai Tawhiti)

Tikanga Māori; kei roto i ngā hua angitu mō te katoa ētahi tikanga Māori tae atu ki te whakapapa, te tautoko, te tuwhera o te ngākau, te manaakitanga me te aroha.

KO NGĀ POUAKO KEI TE KŌKIRI I TE AKO ME TE WHAKARATONGA O TE MĀTAURANGA KOUNGA KAIRANGI

Ngā Āhuetanga Ako: Ko ngā Pouako hei Kaihuawaere

Ngā rautaki whakaako me te ako; he mātātoa ngā kaiako ki te whakatutuki i te whakawhanaketanga ako ngaio e hāpai ai i te whakatinanatanga o ngā rautaki whakaako me ngā rautaki ako e whai hua ana, ā, e hāngai pū ana hoki ki Te Aho Matua.

E tautoko ana ahau i tēnei huarahi o te kura kaupapa Māori me Te Aho Matua. Kua kite ahau i ngā painga. Kua kite ahau i ngā hua. Kua kite ahau i te huarahi mō te tamaiti Māori. He huarahi tēnei e whakawhanake ana i a koe ki te hiko i roto i ngā ao e rua. (Raukura – Te Waiū)

Ko te whānau katoa, engari āe nā te whānau katoa. (Raukura – Te Waiū)

Te whai wāhi a te whānau; ko te whai wāhi atu a te whānau ki te aronga, ngā whakaakoranga, me ngā akoranga, he tino āhuetanga matua o te mātauranga kounga kairangi.

Tikanga Māori; arotahi ai ngā āhuetanga whakaako me te ako ki te ngākau me te wairua. Ko te mauritau, te mahi tahi, me te manaakitanga, e whai wāhi katoa ana ki te taiao ako.

Nā te kaha o ō mātou kaiako ki te tautāwhi i a mātou, ki te whakaako i te reo Māori ki a mātou, ki te whakaako i ngā tikanga, i runga katoa i te ngākau aroha. I te korowaitia mātou ki te aroha me ōna hua katoa. (Raukura – Hoani Waititi)

Ko te whakarato i te mātauranga whai kounga, tērā kua whakarāpopotohia ki te Tauāki a te Whānau o Te Rito:

He wāhi haumaruru tēnei, inā rā, ka tāwharautia te kura e Te Aho Matua, mā ngā tikanga a kui mā, a koro mā te whānau e ārahi, mā te ngākau whakaiti me te aroha o tētahi ki tētahi mātou e tohutohu.

KA WHAI WĀHI MĀTĀTOA TE KURA KAUPAPA MĀORI AHO MATUA KI TE EKE ANGITU A TE MĀORI HEI MĀORI

Ngā tino uaratanga: Ko te Angitu o te Māori hei Māori

Ko ngā Tauāki a ngā Whānau e āta whakarāpopoto ana i ngā āhuratanga whakapū e hua mai ai te angitu:

I rongō te whānau o Te Waiū i te karanga kia kimihia tētahi huarahi rerekē hei pupuri i te reo me ngā tikanga o te kāinga, te whakapuāwai i te mātauranga me ngā pūkenga i roto i ā mātau tamariki mokopuna kia taea ai e rātau te tū hei raukura mo ō rātau whānau, hapū, iwi hoki. Mā te werewera me te ū ki te mahi kua puta ngā hua me te wawata, ā tōna wā ka whakahoki mai ngā raukura i ā rātau taonga ki te iwi. (Te Tauāki a te Whānau – Te Waiū)

E whakapono tonu ana mātou Te Whānau o Te Ara Hou, ka eke taumata ngā tamariki katoa. E mōhio ana mātou, ko tā mātou, ko te whakarato mātauranga kouna i te taiao atawhai ... kia taea te whakaputa, kia taea hoki te whakapakari i te tamaiti hei raukura mō tōna iwi i raro i te maru o Te Aho Matua. (Te Tauāki a te Whānau – Te Ara Hou)

Kāore Te Kōhanga Reo o Hoani Waititi Marae me Te Kura Kaupapa Māori o Hoani Waititi Marae i te herea e ngā pakitara o te akomanga, inā rā, ko te ao hei akomanga. Ka whakaritea he taiao akoako ahakoa ki hea, ahakoa āhea. He taiao reo Māori. He taiao manaaki. He taiao angitu, he taiao aroha, he taiao Aho Matua. Kātahi te kāhui kaiako mātanga ko te kāhui o tēnei kura. Koinei te taiao motuhake o Te Kura Kaupapa Māori o Hoani Waititi Marae. (Te Tauāki a te Whānau – Hoani Waititi).

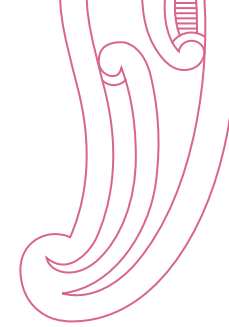
Ka tino whakapeto ngoi te hapori o Ruamatā - mā te wairua tonu o te aroha, te ngākau whiwhita, me te ngākau nui - ki te āta whakatau i ngā whai wāhitanga mō ia tamaiti kia whakatinanahia, kia whakapuakihia tōna pitomata, ōna wawata, me ōna tumanako. E noho ngākau nui ana te whānau ki te whakaahua i te wheako mātauranga kia Māori nei te huarahi e whāia ana ki ngā whakatutukitanga, otirā, kia eke angitu, kia tū tangata. Ko tētahi mātāpono matua, kia harikoakoa ngā tamariki i a rātau e ako ana. E tautoko katoa ana mātou i te kawenga i Te Aho Matua kia whāngaihia te taha wairua o ia tamaiti kia puāwai mai. He māoriori nei te whāngai ā-whakatupuranga atu i te reo Māori me te ahurea Māori, ā, ka pupū ake ō mātou manawa whakahī i runga i te mōhio, kua eke ki te toru, ki te whā rānei o ngā whakatupuranga e kōrero Māori ana i roto i te nuinga o ngā whānau o tō mātou hapori, me te mea hoki, kāore i te pēnei rawa i mua. (Te Tauāki a te Whānau – Ruamatā)

KA AWEAWE TE ĀRAHITANGA I TE WHAKARATONGA O NGĀ HUA WHAI KOUNGA, PUTA NOA I TE ARA MĀTAURANGA RUMAKI REO MĀORI

Te Aho Matua: Ko ngā Kaiārahi hei Kaiārahi tūtoro paetawhiti

Ko te upoko pakaru ki te whakarauora i te reo Māori me ngā tikanga Māori tētahi āhuatanga o te tino kaiārahi.

Kei te hoki mai te tokomaha o ō mātou raukura ki te kura hei kaiako, pēnei i a au nei. Kia whai wāhi ki te hāpai i Te Aho Matua ki te pupuri i te kaupapa. (Raukura – Te Ara Hou)

Te Aho Matua; kua whakatōkia i roto i ngā āhuatanga katoa o te Kura Kaupapa Māori Aho Matua. Ū ana ngā whānau katoa ki Te Aho Matua, arā, mā Te Aho Matua e ārahi te whakahaere, te whakaako me te ako e puta ai he hua angitu mō te katoa.

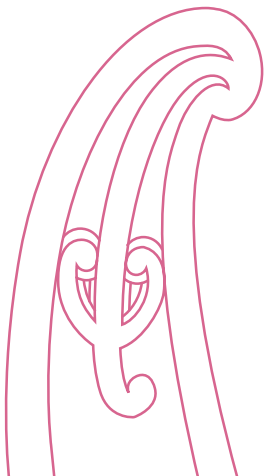
Me i kore ko te kura kaupapa Māori, me i kore ko tēnei marae, kua kore nei tōku reo Māori. (Raukura – Hoani Waititi)

He Kaiārahi i te whakarauoratanga; I whakatūria te Kura Kaupapa Māori Aho Matua ki te whakarauora i te reo Māori me ngā tikanga Māori. Ko tētahi tino āhuatanga o te ārahitanga kaha, ko tōna ū ki te whakarauoratanga o te reo Māori me ngā tikanga Māori.

Ko ngā mātua o ia kāinga o te whānau he kaiako o te kura. Nō reira, i te tīmatatanga o te kaupapa o tō mātau kura nā ētahi o ngā mātua te kura i hanga. Ko ētahi kei te taraiwa i ngā pahi. Ko taku māmā tētahi o ngā hekeretari mō te kura. Ka mutu ko te hōhonutanga o tērā kōrero, kaua e waiho ko Te Aho Matua hei kaupapa i te kura. Ko ngā mātapono katoa o Te Aho Matua hei pou mō tō whare e whakarākei nei i tēnā kāinga, i tēnā kāinga. (Raukura – Ruamatā)

Whānau Ringa Raupā; ka whakahaere ngātahi te whānau i te kura, ā, he mātātoa hoki tā rātou ārahitanga. Kua tautuhia te ārahitanga hei āhuatanga e whai rautaki ana, e aweawe ana, e whai hua ana hoki. Ko ngā kaupapa i te marae, he whai wāhitanga tonu mō te whānau me ngā ākonga ki te whakatauiria i te ārahitanga.

HEI WHAKAKAPI

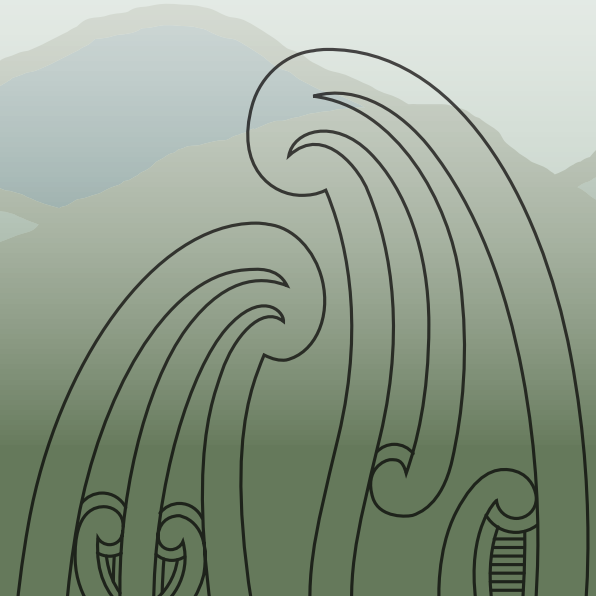
Ko te taitara, Mahi Ngātahi, Tupu Ngātahi - he mea hopu i te ariā i whakahua ngātahitia e ngā kura kaupapa Māori i whai wāhi mai, tērā tonu i whai pānga ki ngā whakatutukitanga o ā rātou Raukura puta noa i tō rātou huarahi ako. Ko te tangata ki te tangata, te tamaiti ki te pakeke, te whānau ki te whānau, ngā kaiako ki ngā mātua, ngā hapū ki ngā iwi, ngā whānau ki te kaupapa, te tangata ki te wāhi, te ao wairua ki te ao tūroa, te ao tahito ki te ao hou, tae atu ki ngā āhuatanga o te tuakiri o te tangata - te wairua, te tinana, te hinengaro me te ngākau - e ora ngātahi ana, e mahi ngātahi ana, e tupu ngātahi ana.

Ko te whai wāhi a te whānau ki ngā wāhanga katoa o te kura tētahi aronga nui o Te Aho Matua e whakaūngia ai te mahi tahi a te whānau me te kura. (Te Rūnanga Nui o Ngā Kura Kaupapa Māori o Aotearoa, 2008).

Ko Mahi Ngātahi, Tupu Ngātahi he mea kōrero mō te whānau e kākahu ana i te tamaiti ki te wairuatanga Māori me te whakatauiria i te tino rangatiratanga, te mana Māori motuhake me te āhei ki te whakahaere i ngā wāhanga katoa o te kura.

Ko ngā āhuatanga e poipoi ai i te angitu o te Māori hei Māori i te kura kaupapa Māori Aho Matua, ka kitea ki Te Aho Matua, ā, kua tautuhia ngā āhuatanga matua e rima i te rangahau mā ngā ariā a Te Tari Arotake Mātauranga, arā, ko: te Mana; te Whānau me te Whai Hononga; te Ako; ngā Tikanga Māori; me ngā Kawenga.

Ko te whānau Kura Kaupapa Māori he huinga tāngata whakaaro rite, he whānau, he hapū kua whakarāmementia e te kaupapa kotahi. Ko te tupu ngātahi te hua o tā rātou mahi ngātahi. Mai i te kore, te mōhio iti noa rānei ki te reo Māori ki te reo kairangi kē, mai i te kore, te iti noa rānei o ngā wheako whakaako ki te tū kē hei mātanga ako, mai i te tahangoi i ngā horopaki Māori ki ngā tūranga ārahi i aua horopaki tonu, mai i te kore whai wheako whakahaere kura ki te whakaratonga kounga o ngā wāhanga katoa o te kura. Ko te hua o ēnei mahi whakawhanake ko te mārāma ki te kaupapa, ko te mārāma ā-whānau ki ngā āhuatanga tuku iho, he piringa motuhake e whakahokihoki ana i ngā Raukura me ō rātou whānau ki te kura, mena rā ia ka wehe.

He tukanga aromātai kua whāia i konei e ai ki tā Te Tari Arotake Mātauranga i tautohu ai (Education Review Office, 2016),

Where evaluation against the outcome indicators indicates excellent performance, the process indicators can be used as a tool for analysing which school processes and activities have contributed to this excellent performance. (wh 10)

Nō reira, kua tautohutia ki tēnei pūrongo aromātai ngā tino āhuatanga o te mātauranga Māori angitu, nā ngā kura tonu i tautohu. I oti tēnei mā te tātari i ngā kōrero i kohia, mai i ngā pātai whānui e whitu e whakarārangitia ana i konei. Mō tēnei pūrongo a Mahi Ngātahi, Tupu Ngātahi, kua whakahāngaitia aua pātai kia whakaaturia Te Aho Matua.

I whakamahi te tīma aromātai i ngā āhuatanga ako me ngā tikanga ako i rangona ai, i maumaharatia ai hoki e ia Raukura, hei huarahi pakirehua i whāia i roto i ngā mahi aromātai o tēnei rangahau i tū ai ki ngā kura tonu.

Ko ngā ariā matua, koia rā ngā tino ariā i puta i te tātarianga ā-roto o ngā pūrongo aromātai me ngā kohinga kōrero mō ngā Kōhanga Reo, ngā kura, me ngā wharekura e eke angitu ana i roto i te roanga o te wā.

Ka hua mai i te Kura Kaupapa Māori Aho Matua, te kounga o ngā putanga mātauranga. Ko ngā raraunga i kohia ai i ngā uiui, ka tātarihia mā te toro atu ki ngā wāhanga o Te Aho Matua hei tūāpapa, ā, ka tautohu i ngā āhuatanga matua o te mātauranga angitu e pupū ake ai, puta noa i ngā Kura Kaupapa Māori Aho Matua.

He Taiao Ako e Poipoi ana i te Ākongā

He pēhea rawa te whai huatanga o te mātauranga rumaki reo Māori ki te whakatūturu i tētahi taiao ako e poipoi ana i te ākongā?

Ko te Mātauranga Rumaki Reo Māori, he Mātauranga Huarewa

He pēhea rawa te whai huatanga o te rumaki reo Māori ki te hāpai i te taiao mātauranga huarewa?

Ko te Whānau, te Hapū me te Iwi

Ka pēhea te kaha o te whānau, te hapū me te iwi ki te aweawe, ki te ārahi me te whai wāhi ki te angitu o te mātauranga reo Māori?

He Hua Angitu mō te Katoa

He pēhea rawa te whai huatanga o te mātauranga rumaki reo Māori ki te aweawe i ngā hua mō te katoa?

Ko ngā Kaiako hei Kaiwhakahaerea

He pēhea rawa te whai huatanga o ngā kaiako ki te kōkiri i ngā akoranga me te whakarato i te mātauranga o te kounga kairangi?

Te Whakatutuki Angitu a te Māori hei Māori

He pēhea rawa te whai huatanga o te ārahitanga ki te aweawe i te whakararanga o ngā hua whai kounga, puta noa i te ara mātauranga rumaki reo Māori?

He Kaiārahi Tūtoro Paetawhiti ngā Kaiārahi

He pēhea rawa te whai huatanga o te ārahitanga ki te aweawe i te whakararanga o ngā hua whai kounga, puta noa i te ara mātauranga rumaki reo Māori?